

віддаленості життєвих цілей (48%), належністю їх до різних сфер свого життя (35%), при знижених показниках співвідношення цілей, мрій та бажань (43%), продуманості життєвих цілей (54%), їх взаємопов'язаності (43%), зниженою здатністю приймати відповідальність за досягнення цілі в житті (58%), зниженій їх деталізації (40%). Натомість, представники групи з низьким рівнем інтернет-залежності характеризуються сформованим на високому рівні процесом цілепокладання. Для них властиві більш оптимальне співвідношення мрій, сподівань та цілей (52%), продуманість шляхів досягнення життєвих цілей (53%), їх взаємопов'язаність (48%), ступінь деталізації (53%) та виражений внутрішній локус контролю (45%). Вони мають достатньо розгалужену систему цілей, які підпорядковані одна одній, поєднані в єдину систему активності людини.

Висновки. У період юності цілепокладання пов'язане із проявами інтернет-залежності. Так, досліджувані із високим рівнем інтернет-залежності характеризуються більш вираженою гедоністичною установкою на теперішнє і мають розгалужену систему життєвих цілей, хоча і не завжди чітко усвідомлюють систему ресурсів для їх досягнення. Натомість, юнакам з низьким рівнем залежності від мережі характерна більш фаталістична оцінка теперішнього при зниженій оцінці майбутнього та звуженій системі життєвих цілей, що більш диференційовані і характеризуються усвідомленням ресурсів їх досягнення.

Література:

1. Клименко Ю.О. Особливості часової перспективи та саморегуляції студентів. *Синергетичний підхід до психологічних процесів у системах різного рівня організації: монографія / авт. кол.: Н. О. Гончарова, Ю. І. Калюжна, Ю. О. Клименко [та ін.]*. Полтава: ПП «Астрая», 2020. С. 117–129.

2. Кучеренко А. Змістові характеристики часової перспективи студентів із різними рівнями саморегуляції. *Формування сучасного освітнього середовища: теорія і практика: зб. наук. праць*. Полтава: ПНПУ, 2020. С. 133–135.

3. Сенік О.М. Соціально-психологічні чинники уявлень студентської молоді про часову перспективу: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук: спец. 19.00.05 «Соціальна психологія; психологія соціальної роботи». К., 2016. 20 с.

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПРОЯВУ БУЛІНГУ У ЗАКЛАДІ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

Сташкевич А. С., Мишко Н. М.

*Полтавський національний педагогічний університет імені В.Г.Короленка
vita.stashkevich@ukr.net, mushkonadia@gmail.com*

В наші дні явище булінгу надзвичайно поширене в закладах освіти, а його наслідки негативно впливають на самореалізацію особистості. Проблему булінгу часто замовчують, її не прийнято обговорювати. За таких умов проблему неможливо усунути, вона навпаки, буде набувати більших обсягів та

жорстокості. Особливо небезпечним є булінг у підлітковому віці. Попри відносну короткочасність, підлітковий вік може визначати подальше життя особистості. Діти, будучи в такому віці, іноді можуть самореалізовуватися за рахунок інших, менш слабших однолітків. Такі дії можуть мати серйозні негативні наслідки для особистості.

Для того, щоб зрозуміти суть проблеми як такої, потрібно зрозуміти значення самого слова «булінг». Перша згадка теми булінгу була на початку 70-х років ХХ ст. у Скандинавії. В цей час дослідники вивчали насильство як явище у спілкуванні дітей у шкільному середовищі. Термін «булінг» походить від англійського дієслова «to bully». Кембриджський словник англійської мови дає таке значення дієслова «to bully» – ображати або залякувати когось, хто є меншим або менш впливовим ніж ви, примушування такої особи до небажаних дій [2]. За Оксфордським словником «to bully» означає «прагнути завдати шкоду, залякати або примусити до небажаної дії уразливу особу або особу, яка сприймається як така» [1]. Українські словники подають термін «булінг» як «цькування та залякування». У 1993 році норвезький психолог Д. Ольвеус сформулював власне визначення терміну «булінг» саме в молодіжному середовищі. Згодом воно стало загальноприйнятим та відомим.

Отже, булінг – це навмисна, систематично повторювана агресивна поведінка, що ґрунтується на нерівності соціальної влади або фізичної сили [4].

Також, він окреслив три важливих компоненти. По-перше, булінг – це агресивна поведінка, яка охоплює небажані та негативні дії; по-друге, булінг охоплює певні зразки поведінки, які мають властивість повторюватись; по-третє, булінг характеризується нерівністю сили чи влади [3].

Важливо розуміти, що булінг може бути як у вигляді фізичного, так і психічного впливу, комбіноване насильство також можливе у молодіжному середовищі, про це зазначають у своїх роботах О. Ожйова та В. Пономарьов [6, с.126].

Що стосується України, то тут дане явище з 2018 року почали розглядати не тільки у відповідних дослідженнях з цього питання, але й на законодавчому рівні. Так, згідно з Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо протидії булінгу (цькуванню)» зазначається, що: «булінг – це діяння (дії або бездіяльність) учасників освітнього процесу, які полягають у психологічному, фізичному, економічному, сексуальному насильстві, у тому числі із застосуванням засобів електронних комунікацій, що вчиняються стосовно малолітньої чи неповнолітньої особи та (або) такою особою стосовно інших учасників освітнього процесу, внаслідок чого могла бути чи була заподіяна шкода психічному або фізичному здоров'ю потерпілого» [10].

Булінг – це знуцання, що проявляється у цілеспрямованих, демонстративних, тривалих, постійно повторюваних діях фізичного та/або психічного характеру з боку особи або групи осіб, які володіють певними перевагами над іншими та вчиняють свої дії з певною визначеною метою. Існують й інші визначення поняття «булінг», але всіх їх об'єднує те, що – це агресивна поведінка, повторювані, свідомі, навмисні та обдумані дії з наміром

нашкодити, викликати страх. Булінг зазвичай вчиняє хтось один, переважно той, хто є лідером у класі, найпопулярніша особистість, яка займає провідне місце та має багато друзів. Оточуючих вони ділять на дві категорії – «свої» та «чужі». Вчинення ним цькування має певні цілі: підтвердити авторитет, продемонструвати силу, принизити, отримати вигоду чи просто розважитись. Але булінг може вчинятись і тоді коли кривднику просто не вистачає уваги. Зважаючи на це агресор починає знущання. Варто зазначити й те що у шкільних агресорів яскраво виражені нарцисичні риси характеру та завищена самооцінка. Їм байдуже на страждання інших дітей та те, що вони відчувають.

Дослідивши особливості сприйняття молодшими підлітками ризиків булінгу за методикою А.А. Бочавера, В.Б. Кузнецової, Е.М. Біанкі, П.В. Дмитрієвського, було виявлено наступне. Переважаючим є показники по шкалі небезпеки. Високі показники за цією шкалою говорять про посилення суб'єктивного відчуття небезпеки у учасників групи. Тобто, 37% досліджуваної групи молодших підлітків (39% хлопців і 35% дівчат), відчувають негативні аспекти психологічної атмосфери, фонові напруги в класі, яка пов'язана з низькою якістю взаємовідношень і недотримання правил і кордонів у спілкування, що призводить до негативних установок в спілкуванні: роздратування, негативізму і підозрливості відносно перспектив і якості комунікації.

Натомість, маємо показник 30% за шкалою благополуччя (23% хлопців і 29% дівчат). Це може свідчити про те, що молодші підлітки відзначають фактори, які сприяють клімату довіри, утвердження поваги як норми в групі і відкритого діалогу в школі. Вони оцінюють стійкість кордонів і правил комунікацій в середовищі, що забезпечує зниження рівня негативних установок по відношенню до взаємодії і спілкування. Що служить фактором захисту від ризику розвитку ситуацій булінгу і, як наслідок, знижує сприйняття ймовірності цькування.

Показник сприйняття роз'єднаності в досліджуваній групі молодших підлітків становить 13% (39% хлопців і 35% дівчат). Ці показники свідчать про відсутність згуртованості, наявності дистанції між підлітками, а також між ними і вчителями через відсутність традицій підтримки і можливості діалогу. Такі підлітки мають безпосередні ситуативні причини напруги, що викликаються, наприклад, бійками та періодичними суперечками. Це може призводити до негативних, агресивних установок по відношенню до спілкування, і одночасно до високої ступені тривоги в поєднанні з переживанням самотності. Це не обумовлює булінг безпосередньо, проте при розвитку ситуації цькування знижує ймовірність його припинення, оскільки в групі відсутні взаємовиручка і підтримка.

За шкалою рівноправності маємо показник 20% (15% хлопців і 24% дівчат). Можна говорити про те, що в групі присутні прояви агресивності, проте вони мають таку форму, що не лякають членів групи і не сприяють їх ізоляції один від одного, а, навпаки, поєднуються з поважними і приймаючими різноманітність відносинами. Дані вказують на те, що п'ята частина досліджуваної вибірки відчуває, що в групі розподілені ролі, є діалогічність

відносини, що в свою чергу знижує тривогу і захищає їх від ризику розгортання цькування на тлі вибудовування системи соціальних статусів.

Аналізуючи критерії булінгу (цілеспрямованість, регулярність, нерівність сили і влади), можна говорити про те, що шкали небезпеки і роз'єднаності вказують на високу вираженість ризику булінгу, оскільки характеризують високий рівень агресивності, тривожності та соціальної ізоляції, що служить передумовою до появи систематичних аутсайдерів, жертв цькування і вибудовування ієрархічних, владних відносин, де у всіх учасників високий рівень тривоги щодо свого статусу в учнівському колективі.

Частина шкал методики характеризує ризик булінгу, частина навпаки, свідчить про психологічну безпеку. Розглядаючи отримані загальні дані відзначимо, що хлопці досліджуваної групи молодших підлітків мають більш високі показники за шкалою небезпеки і роз'єднаності, ніж дівчата цієї ж вибірки. А, враховуючи той факт, що саме ці дві шкали відображають високу вираженість очікування булінгу, можемо говорити про те, що хлопці мають дещо вищий показник очікування булінгу, ніж дівчата.

Отже, підґрунтям булінгу є статус, влада, конкуренція та лідерство. Але найнебезпечнішим в цьому явищі є його наслідки. Тому стоїть гостра потреба у виявленні причин булінгу та розумінні шляхів його подолання.

Література:

1. Main definitions of bully in English URL: <https://en.oxforddictionaries.com/definition/bully> (дата звернення 21.12.2019).
2. Meaning of "bully" in the English Dictionary URL: [https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/](https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/bully) (дата звернення 12.01.2020).
3. Olweus D. Bullying at school. Blackwell Publ. 1993. 215 p. URL: <http://books.google.com.ua> (дата звернення 15.10.2019).
4. Olweus D. Bullying at school: what we know what we can do URL: <http://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1002/pits.10114/abstract> (дата звернення 09.11.2019)
5. Насильство : Юридична енциклопедія : [у 6 т.] /за ред. кол. Ю. С. Шемшученко (відп. ред.) [та ін.] : К. : Українська енциклопедія ім. М. П. Бажана, 2002. Т. 4. Н. П. 720 с.
6. Пономарев В. И. Исследование акцентуаций характера участников буллинга в контингенте подростков регионального социального заведения для несовершеннолетних: Світ медицини і біології. 2013. №3. С. 126-130. (с.126)
7. Словник іншомовних слів URL: <http://www.rozum.org.ua/index> (дата звернення 05.12.2019).
8. Шапар В. Б. Сучасний тлумачний психологічний словник. : Х. : Прапор, 2007. 640 с.
9. Бурмистрова В. В. Факторы возникновения буллинга и способы его психологической коррекции в подростковой среде: дис. ... д-ра псих. наук: 37.04.01 / Тольятинский гос. универ. Тольяти, 2018. 105 с.

10. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо протидії булінгу (цькуванню): Закон України від 18.12.2019 року № 2657-VIII: Відомості Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-19/paran40>

ОСОБЛИВОСТІ ЦІННІСНО-СМИСЛОВОЇ СФЕРИ УЧАСНИКІВ АТО ІЗ РІЗНИМ РІВНЕМ ВИРАЖЕНОСТІ ПТСР

Сулаєв Б.Ю.

*Полтавський національний педагогічний університет імені В.Г.Короленка
sulaev1750@gmail.com*

Актуальність проблеми. Відкрите військове протистояння з 24 лютого 2022 року на території нашої держави висуває підвищені психологічні вимоги до наших громадян, функціонування всієї державної системи, забезпечення благополуччя внутрішньо переміщених осіб, соціально не захищених верств населення та інших категорій громадян. Разом із тим, найбільш пильної уваги заслуговують українські військові, які ще з 2014 року захищають суверенітет України в межах проведення АТО і зараз є найбільш активними учасниками військових подій. Саме українські військові, виконуючи бойові завдання, приймають найбільший психологічний тиск, загрозу фізичного враження чи пошкодження. Як показали дослідження, більшість ветеранів АТО в Україні характеризуються труднощами входження до мирного життя після демобілізації, що спричинено появою у них ознак посттравматичного стресового розладу (Т.Ю. Соченко, І.Л. Моначин [3]). Постійні флеш беки, емоційна центрація на пережитих під час воєнних дій ситуаціях, втрата товаришів, поранення та надмірне емоційне реагування виступають комплексом, який ускладнює адаптацію ветеранів АТО в умовах мирного часу, закономірності протікання якого стають для них не зрозумілими та психологічно не прийнятними (С.О. Лукомська [2]). Більшість демобілізованих бійців відчують труднощі в інтеграції до ціннісно-смыслового простору мирного життя, що актуалізує проблематику вивчення ціннісно-смыслових засад ветеранів АТО із різним рівнем переживання посттравматичного стресового розладу.

Мета роботи – проаналізувати особливості ціннісно-смыслової сфери учасників АТО із різним рівнем переживання посттравматичного стресового розладу.

Методика та організація дослідження. В емпіричному дослідженні показників ціннісно-смыслової сфери учасників АТО із різним рівнем вираженості ПТСР використано методики «Тест смисложиттєвих орієнтацій» (Д.О. Леонтєв), «Ціннісні орієнтації» (М. Рокіч), «Шкала оцінки впливу травматичної події (Impact of Event Scale)» (М.Дж. Горовіц) та «PCL-5 (PTSD Checklist for DSM-5)» (Ф.В. Везерс, Б.Т. Літз, Т.М. Кін; адаптація В. Бежейко [1]). У дослідженні взяли участь 120 учасників АТО Військової